

Benő Attila

Mitől hasznos a nyelvészet?

2010-ben jelent meg Kontra Miklós legújabb könyve, *Hasznos nyelvészet* címmel (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja). A könyv elolvasása után az olvasó minden bizonnyal már nem fog azon töprengeni, hogy tulajdonképpen milyen gyakorlati haszna van a nyelvészetnek. A könyvnek ugyanis minden fejezete jelzi, hogy a nyelvészet, különösen a szociolingvisztika, szakmailag megalapozott megoldási javaslatokkal tud szolgálni olyan fontos társadalmi kérdések orvoslásához, mint a nyelvi hátrány, a nyelvi jogsértések, a kétnyelvűség, a nyelvcsere és nyelvhalál, az anyanyelvi nevelés, a nem standard nyelvváltozatok viszonya, a tankönyvek nyelvezete. Ahhoz azonban, hogy az empirikus kutatók, elméleti írók és személyes tapasztalatok által kialakított szakvélemény érvényesülni tudjon, a nyelvhasználatban is fontos döntéseket hozó politikusoknak oda kellene figyelniük a hozzáértők véleményére, megállapításaira, hiszen ma már a politikusok sem polihistorok (bár vannak, akik úgy gondolják magukról, hogy mindenhez értenek).

Kontra Miklós ebben a könyvében, akárcsak a korábbi *Közérdeklő nyelvészet* címűben, a nyelvészek és nyelvészeti képzettséggel rendelkezők közéleti felelősségét hangsúlyozza olyan helyzetben, amikor a politikusok sok kárt okoznak nyelvi kérdésekben, és ezalatt „a nyelvészek hallgatnak”, mintha nem lenne joguk és lehetőségük nyilvánosan megfogalmazni a szakvéleményt, a szakma álláspontját. Jogosan idézi ezzel kapcsolatban a szerző Labov elgondolkoztató megjegyzését: „Ha egy tudósnak olyan széles körben elterjedt elképzelés vagy társadalmi gyakorlat jut tudomására, amelynek fontos következményei vannak, s amelyek helytelenségét kutatásai kimutatták, kötelessége ezt a lehető legtöbb ember tudomására hozni” (141). A könyv ennek a felelősségtudatnak a jegyében íródott, abban a meggyőződésben, hogy a nyelvhasználatot is érintő közéleti visszásságok és nyelvi babonákkal szembeni harc nem hiábavaló, nem szélmalmokkal való közdelem, bár sokszor annak látszik.

A könyv négy nagyobb részre tagolódik: 1. Szociolingvisztika, 2. Magyar anyanyelvi nevelés, 3. Trianon utáni magyar nyelvváltozatok, 4. Nyelvi jogok, nyelvpolitika. Mind a négy részben hangsúlyozottan megjelenik az a gondolat, hogy a nyelvtudomány olyan ismereteket és felismeréseket hoz létre, amelyek közvetlenül hasznosíthatók és hasznosítandók bizonyos társadalmi kérdések megoldásában.

A szociolingvisztikai kérdésekkel foglalkozó fejezetek témái: a kétnyelvűség, a nyelvpolitika, a nyelv és identitás viszonya, a cenzúra, a társadalmi kutatások etikai kérdései.

A kétnyelvűség fölcserélő és hozzáadó típusáról írva, Kontra Miklós jelzi, hogy az előbbi az asszimilációnak kedvező, az utóbbi pedig nyelvmegőrző jellegűnek tekinthető, bár vannak olyan angolszász nyelvészek, akik ideológiai alapon elutasítják ezt a megkülönböztetést (19).

Mivel a nyelv emberi nyelv, azaz közvetlenül kapcsolódik az emberek és embercsoportok nyelvhasználatához, nem célszerű úgy elgondolni és vizsgálni a nyelvet, mintha az az emberektől függetlenül létezne. Ilyen értelemben a nyelvhasználat törvény általi szabályozása, mindig emberi jogokat érint. A nyelvek védelme vagy megmentése igazából nem választható el a beszélők sorsától, vagyis ha egy veszélyeztetett nyelvet meg akarunk menteni, akkor elsősorban a nyelv beszélőin kell segítenünk gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt.

A magyar anyanyelvi nevelés kérdéseit taglaló fejezetek közvetlenül érintik a magyartanárok mindennapi munkájának nyelv kérdéseit. A normatív köznyelv és a nem standard (anyanyelvi) nyelvváltozatok viszonyát illetően Kontra Miklós hangsúlyozza, hogy a tanításban a *fölcserélő nyelvpedagógia* helyett a *hozzáadó nyelvpedagógiát* kellene érvényesíteni, amelynek az a célja, hogy a gyerekek az új nyelvváltozat olyan módon sajátítsák el, hogy a régi ne sérüljön, és ne iktatódják ki, és ilyen módon az új nyelvváltozat hozzáadódjék a korábbi anyanyelvi ismeretekhez, bővítve az addigi nyelvi repertoárt. Hiszen a tanulók regionális nyelvjárásai sajátosságait nem kiiktatandónak, kigyomlálandónak vagy üldözendőnek kellene tekintetnünk, hanem olyan nyelvhasználati szokásnak, amelynek érvényességi körét és standard nyelvváltozattól eltérő jellegét kellő türelemmel és tapintattal lehet és kell tudatosítani, hogy ne azt a tanulságot szűrje le a gyerek, hogy az otthoni nyelvváltozat szégyellnivaló, ahogy erre Papp István már 1935-ben figyelmeztetett (79).

Ugyancsak nyelvpedagógia kontextusban írja le a szerző a lingvicizmus, a nyelvi intolerancia ideológiájának kártékony jellegét. Kontra Miklós kiemeli, hogy nemcsak két különböző nyelv viszonylatában beszélhetünk lingvicizmusról (amely gyakorlatba ültetve, bizonyos nyelvi beszélőket diszkriminál), hanem a nyelvváltozatok tekintetében is, hiszen az is lingvicizmusnak tekinthető, ha valaki azért nem vesznek fel egy olyan munkakörbe, amely nem feltételezi a standard nyelvváltozat használatát, mert az illető suksükölő. Külön fejezet tisztázza a magyar lingvicizmus körüli félreértéseket, és számos példa szemlélteti a nyelvi alapú társadalmi diszkrimináció létezését, és azt, hogy a lingvicizmus nem papírtigris, hanem mindennapi valóság (81-82).

A Trianon utáni magyar nyelvváltozatok című rész fejezetei a külső történelmi régiók nyelvhasználati kérdéseit elemzi: a kétnyelvűségi helyzet következményeiről, a magyar nyelvi szótárak határtalanításáról, a szaknyelvek regionális különbözőségeiről, a tankönyvek nyelvezetéről, a felsőoktatás anyanyelvűségéről és két- vagy többnyelvűségéről, valamint a kisebbségkutatás helyzetéről. A magyar nyelvű tankönyvek kérdésével kapcsolatban Kontra Miklós azt írja, hogy ez „a magyar iskolaügy egyik legfontosabb kérdése. Ha úgy tetszik sorskérdése.” (115), hiszen a nyelvileg gyatra fordítások és szakszerűtlenségek az iskolás gyerekek elleni merényletnek tekinthetők. Ám ezekről a tényekről a sajtó nem ad hírt, nincs róla közbeszéd, társadalmi vita, pedig a tankönyvek minősége a jövő szempontjából fontosabb lehet, mint bizonyos ideiglenes adminisztrációs intézkedések (például a magyarigazolvány kérdése).

A könyv utolsó részében a nyelvi jogok és a nyelvpolitika aktuális kérdéseiről olvashatunk: a globalizáció, a magyar nyelvi kisebbségek és a nyelvpolitika összefüggéseiről, a nyelvi genocídium fogalmáról és a genocídium oktatásban jelentkező formáiról. A szerző többször is kiemeli, hogy az explicit és tudatos magyar nyelvpolitika hiányának hosszú távon súlyos következményei lehetnek. A nyelvstratégia hiányát jelzi Kontra Miklós szerint, hogy nincs a magyarországi cigányokkal kapcsolatos kidolgozott nyelvpolitika, nincs terv a magyarországi lakosság kommunikációs színvonalának emelésére és nincs akcióterv a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarok nyelvi veszélyeztetettségének csökkentésére sem (144). Mivel nemzetközi szinten a nyelvpolitikai folyamatokat a piaci erők is szabályozzák és befolyásolják az európai szintű nyelvi hierarchiát, a szisztematikus, elméletileg megalapozott stratégia hiánya jelentős kockázatokkal járhat a magyar nyelv jövőbeli nemzetközi helyzetére nézve.

A szerző szerint a koncepciótlanság a magyar oktatáspolitikát is uralja. Megnyilvánul ez azonos régióbeli, egymással párhuzamos felsőoktatási struktúrák létrehozásában, a magyar oktatási intézményeket gyengítő mesterkelt konkurencia kialakításában és általában az „egymást kioltó akciók” sokaságában.

Kivétel nélkül a könyv minden része és fejezete tehát valamilyen formában a társadalmi élet különböző területein alkalmazható, érvényes (nyelvi/nyelvészeti) tudásban rejlő lehetőségekre tereli olvasó figyelmét, és azt sugallja, hogy a tudás, az ismeret nemcsak hatalom, hanem a társadalmi gondokra megoldásokat, az alternatívákat kereső közös felelősség is. Ha így tekintünk a nyelvészeti kutatásokra és e kutatások felismeréseire, akkor már föl sem merül az a kérdés, hogy mire jó a nyelvészet, és hogy van-e valami haszna az ilyen irányú tevékenységnek a nyelvi közösségre nézve.